

DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM,

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

HOC libro continetur Ciceronis disputatio contra Catonianam, hoc est Peripatericæ rationis defensio, & Stoicæ impugnatione. Accessio ad disputationem, Philosophiam Stoicam in uniuersum omnem reprehendit, in primisque ejus auctorem Zenonem, qui cum nihil haberet, quod in veteri & a Socraticis Aristoteleque constituta disciplina aut reprehenderet, aut mutaret, ausus sit eam deserere, novamque disciplinam condere, quæ a superiori, neque partitione, neque ulla re paulo majori, nisi verbis novis quibusdam, & scribendi ac differendi ratione, discreparet: c. 1. 5. In quo autem maxime Stoici a veteri ratione discedere putarentur, nempe de bono summo, & malo, in eo quoque verborum potius quam rerum dissensionem esse. Nam constitutionem illam primam naturæ, a qua & Cato, de Stoicorum more, exorsus sit, & unde omnis ista disputatio de bono & malo ducatur, eam utriusque partis esse, ut dissensus rerum nullus repeririatur. Illa enim valetudinem corporis, integritatem sensuum, non esse bona, sed præposita; quæ in corpore excellere, non esse per se expetenda, sed sumenda; omnia vitia esse paria; qui virtutem non plene consecuti essent, summe esse miseros; ea non esse tanti, ut propterea a veteri disciplina desciscendum fuisset, in primis cum usui loquendi repugnarent: cap. 6. 9. Sequitur deinde pressior disputatio de his, quæ a Carone dicta erant, eaque conferuntur cum his, quæ Cicero anteponebat Catonianis. Ab iisdem initiis naturæ, animo & corpore, & utriusque conservandi studio proficiuntur Stoici & Peripaterici. Male ergo Stoici paulo post corporis plane obliuiscuntur, & in exquirendo summo

bono

bono & malo, unius animi rationem habent. Nam etsi corporis bona parua sunt ad virtutem, & ab ea obscurantur, & obruuntur, non sunt tamen plane nihil; atque adeo, etsi parua, tamen partes vitæ beate: cap. 10. 12. Deinde cum omnium naturarum simile sit id, ad quod omnia referuntur, & quod est ultimum rerum appetendarum; omnis autem natura nullam sui partem deserat, neque tantum in optimo conservando perficiendoque laboret; nulla ratio est, quare summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis ponatur, neque totum hominem, omnesque ejus partes, sed optimum tantum sapientia, tanquam nil præter ingenium esset homo, complectatur: cap. 13. 14. Quod dicunt, virtutem non posse constitui, si, quæ extra eam sunt, ad beatam vitam pertineant; id totum contra est. Nam cum virtus quaesita sit, non quæ relinqueret naturam ejusque initia, sed quæ iucreretur; introduci virtus non potest, nisi omnia, quæ legeret & rejiceret, unam referantur ad summam: cap. 15. 16. Illud autem minime probari potest, quod ubi a Stoicis solum honestum in boni sede locatum est, tum rursus dicunt, initia proponenda esse accommodata naturæ, quorum e selectione virtus possit existere. Non enim est æquum aliunde finem beate vivendi, nempe ab honesto; aliunde vero, nempe a naturæ, principium agendi petere; sed una ratione utrumque contineri oportet: cap. 17. Jam in illis consecutariis: Omne bonum laudabile, laudabile omne honestum, igitur omne bonum honestum; item in illo forire: Quod bonum est, id est optabile, quod optabile expetendum &c. sumuntur ea, quæ a nemine conceduntur, nisi qui sola virtute finem bonorum contineri putat. Reliqua autem: Omnes & qui non sunt sapientes, æque miseri sunt, Omnia recte facta & peccata æqualia, & his similia, ita repugnant sensibus ac rerum naturæ, ut iis ipsis tollantur ea, ex quibus colliguntur: cap. 18. 19. Atque hæc ipsa res fecit, ut causam non obrinens Zeno, repugnante quippe naturæ, & ad angustias redactus, versare verba inciperet. Nam quæ bona volebat dici, concedebat, ut apta, accommodata, præposita dicerentur; quæ mala negabat esse, rejecta largiebatur esse. Platonem etsi non sapientem dicebat, tamen præferebat Dionysio Tyranno; peccata alia tolerabilia

lia dicebat, alia nullo modo: in quibus, ut & in reliquis, loquebatur aliter atque omnes, sed idem sentiebat ac ceteri: cap. 20. Harum angustiarum una causa est, gloriosa illa in constituendo summo bono ostentatio. Nam cum, quod honestum est, id solum bonum confirmatur, omnia officia vitæ tolluntur: ex quibus angustis dum se vult expedire Zeno, nova quadam dicere cogitur; sed ea cum Aristoteleis re consentientia, verbis discrepantia: que verborum dissensio cum ad contemnendum, verbi causa, dolorem nil profit, melius fecisset, si ustrare locutus esses: cap. 25. 26. Idem de illis παραδόξοις statuendum, quæ nil controversiæ habent, si res verbis subjectæ spectentur; quod, exempli causa, illo, Omnia peccata esse paria demonstratur: cap. 27. ERNESTUS.

I.

UÆ cum dixisset, finem ille. Ego autem, Ne tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. Itaque aut omittamus contra omnino velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, & si minus vere, (nam nondum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam disciplinam non est facile perdiscere.

Tum ille, Ain' tandem, inquit? cum ego te hac nova lege videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? Quæ tamen a te agetur non melior, quam illa sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præferim & ab aliis, & a te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio.

¹ Non est facile perdiscere] Sic omnes quidem habent libri, & Mss. & typis impressi. Sed quid sibi vult hoc perdiscere? aut quomodo hic locum habere potest? Videtur enim potius scribi debere, distolere, aut subvertere, aut evortere, aut aliquid aliud tale: nisi forte dicamus, hoc esse referendum ad oratorum & patronorum consuetudinem, quos

non solum ejus, pro quo dictum erat, sed etiam adversarii jura & argumenta perdiscere oportebat, ut eis respondere possent. Quod ea quæ sequuntur, comprobant. Lambinus.

² Nova lege] Novam legem dicit Pompejanam, ut arbitror, de qua est apud Alconium in Milonianam; & de qua in Bruto, cap. 94. Morelius.

Tum

Tum ego, Non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impediatur: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdemne res, inquit? an parum differui, non verbis Stoicos a Peripateticis, sed univerſa re & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. Quare ad ea primum, si videtur. Sin aliud quid voles, postea. Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitrato meo. Ut placet, inquit: etsi enim illud erat aptius, æquum cuique concedere.

II. Existimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem; deinde eorum, Polemonem, Theophrastum, satis & copiose & eleganter habuisse constitutam disciplinam; ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso & a superioribus dissideret, quorum fuit hæc institutio: in qua animadvertas velim, quid putes mutandum, nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ a te dicta sunt. Univerſa enim illorum ratione cum tota vestra configendum puto. Qui cum viderent, ita nos esse natos, ut & communiter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, cæterasque generis ejusdem, quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem.

Tom. II.

E e

tem

^a Vid. Immo istud quidem, inquam; quo loco, Lamb. Immo isti quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, respondebo.

^b Idem. equius, suum cuique

³ Materia tantum] Materiam virtutum fecerunt Peripatetici ad Stoicos, animi commotiones: quæ, quia variæ sunt, varias genuerunt virtutum species. Nam virtus omnis ratio est, quæ actionibus & illis animi vehementibus motionibus modum adhibet: quam

multi unam tantum fecerunt virtutem, quam prudentiam nominarunt, & pro varietate re-

rum in qua versaretur, aliis atque aliis nominibus appellarunt. Si enim in eo occupetur, ut suum cuique distribuat, appellari justitiam: si in moderandis doloribus & periculis honestatis causa, fortitudinem. Itaque qui unam earum habeat, reliquas item habere: & qui unam amiserit, nullam eum habere censuerunt. Idem.

⁴ Ad meliorem partem] Quid sibi hæc verba velint ad meliorem partem, non displicio. Omnino mihi suspecta sunt. Lambin.

tem & tractatione differunt: easque ipsas virtutes viderent nos magnificentius appetere & ardentius: habere etiam instam quandam vel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum & ad societatem communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere: totam philosophiam tres in partes diviserunt; quam partitionem a Zenone retentam esse videmus. Quorum cum una sit, qua mores conformari putantur; differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc loco tantum dico, a veteribus Peripateticis Academicisque, qui re consentientes, vocabulis differerebant, eum locum, quem civilem recte appellaturi videmur, Græce πολιτικόν, graviter & copiose esse tractatum.

III. Quam multa illi de republica scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? Primum enim ipsa illa, quæ subtiliter differenda erant, politæ apteque dixerunt, cum definiētes, tum partientes: ut vestri etiam: sed vos squalidius; illorum, vides, quam niteat oratio. Deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam & gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philosophia, de capeſſenda republica, de temperantia, de fortitudine hominum, *** de spinas vellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita & consilia, scripta ad summos viros? Erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio duplex. Nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis temporibusque, aut iis adjunctis, facti aut juris, aut nominis con-

⁵ De spinas vellentium] Sine remigio librorum bibliothecis insepulorum locum velle constituit, mera Grutero videtur infania. Sic sane: tamen insaniamus, dum nec nobismet ipsis, nec aliis noceat hæc infania. Forsan itaque Cicero scripsit, de virtute omni, non hominum more spinas vellentium;

nam fortitudinem jam memorarat, ut huic verbo non sit locus. Eliens. habet de animis hominum spinas vellentium; sed in ea lætione nihil opis video. Davif. Petrus Marfus legit, de fortitudine: nec more hominum vellentium spinas, ut &c. Morelius.

controversiam. Ergo in utroque exercebantur: eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam.

Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. Quanquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quo modo loquantur. Nova verba fingunt: deserunt usitata. At quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. Incendit igitur eos, qui audiunt. Vides, quantam rem agas: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. Quid ille incendat? restinguet citius; si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem solum esse sapientem a te quidem apte ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus. Illorum? vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. Pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis; quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

IV. Sequitur differendi ratio, cognitioque naturæ. Nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. Res enim præclare se habent, & quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad differendum valet, prætermisum est? qui & definiunt plurima: & definiendi artes relucendi: quodque est definitioni adjunctum, ut res in partes dividatur, id & fit ab aliis, & quemadmodum fieri oporteat, traditur. Item de contrariis: a quibus ad genera formalque generum devenerunt. Jam argumenti ratione con-

E e 2 clusi

⁶ Quid ille incendat] Sic distinguo, Quid ille incendat? Lambinus.

⁷ Illorum vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi? quam &c.] Primum iterari non placet ista ipsa; deinde illud de virtutis vi distinguendum ab antecedentibus & cum se-

quentibus jungendum existimo, ut legatur & distinguatur hoc modo: Illorum vero quam exilia? de virtutis vi, quam tantam volunt esse ut beatum per se efficere possit, pungunt, quasi aculeis &c. Manutius.

clusi caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid verum sit in singulis, extrema conclusio est.

Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? Quid, quod pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationis sine sensibus exquiramus, atque ut ne eorum alterum ab altero separemus? Quid ea, quæ dialectici nunc tradunt & docent, nonne ab illis instituta sunt & inventa? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus multo quam ab antiquis. Ab hoc autem quædam non melius quam veteres: quædam omnino relicta.

Cumque duæ sint artes, quibus perfecte ratio & oratio compleatur, una inveniendi, altera differendi: hanc posteriore & Stoici, & Peripaterici, priorem autem illi egregie tradiderunt: hi omnino ne attigerunt quidem. Nam e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspicari quidem sunt; superiores autem artificio & via tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque a commentariolis suis discedere. Nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruerre, semperque esse in disputando suus. Quod etsi ingenius magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quam natura. Aliud est enim poetarum more verba funderè; aliud ea, quæ dicas, ratione & arte distinguere.

V. Similia dici possunt de explicatione naturæ; quæ hi utuntur & vestri: neque vero ob duas modo causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis & religionis metus; sed⁸ etiam modestiam quandam cognitio rerum caelestium asserti iis, qui videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantum ordo: & magnitudinem animi, deorum opera & facta cernentibus:

⁸ Sed etiam modestiam quandam cognitio rerum caelestium asserti] Decisio videtur particula causalis: quæ de causa Lambinus con-

tibus: justitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, quæ voluntas. Cujus ad naturam apta ratio, vera illa & summa lex a philosophis dicitur.

Inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam e cognoscendis rebus voluptas: in qua una, confectis rebus necessarii, vacui negotiis, honeste ac liberaliter possumus vivere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis essent, quæreretur: Zeno⁹ id dixit esse ignem: nonnulla deinde aliter, sed ea pauca. De maxima autem re, eodem modo, divina mente atque natura mundum univerfum atque ejus maximas partes administrari. Materiam vero rerum & copiam apud hos exilem; apud illos uberrimam reperimus.

Quam multa ab his conquisita & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quam multa de rebus iis, quæ gignuntur e terra? quam multæ, quamque de rebus variis & causæ, cur quidque fiat, & demonstrationes, quemadmodum quæque fiant? qua ex omni copia, plurima & certissima argumenta sumuntur ad cujusque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non videtur fuisse mutandi nominis. Non enim, si omnia non sequebantur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto: pauca mutat, vel plura sane. At cum e plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. Quod item cum vestri faciant, non satis magnam tribuunt inventoribus gratiam.

VI. Sed hæc hætenus. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inventoribus, tanquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam a te, Cato, diligenter est expli-

⁹ Zeno id dixit esse ignem] Vide Acad. I. 12. De N. D. II. 9. III. 24.

explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & quis a Stoicis, & quemadmodum diceretur; tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam a Zenone novi sit allatum. Cum enim superiores, e quibus planissime Polemo, secundum naturam vivere summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi, vivere adhibentem scientiam earum rerum, quæ natura evenirent. Hunc ipsum Zenonis ajunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, convenienter naturæ vivere. Alterum significare idem, ut si diceretur, officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere. Hoc sic expositum dissimile est superiori. Illud enim rectum, quod *κατὰ φύσιν* dicebas, contingit sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest. Tertium autem, omnibus aut maximis rebus iis, quæ secundum naturam sunt, fruendum vivere. Hoc non est positum in nostra actione. Completur enim & ex eo genere vitæ, quod virtute¹⁰ fruatur, & ex iis rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod tertia significatione intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit: isque finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptum videmus, a Xenocrate atque ab Aristotele constitutus est. Itaque ab his constitutio illa prima naturæ, a qua tu quoque ordiebare, his prope verbis exponitur.

VII. Omnis natura vult esse conservatrix sui, ut & salva sit, & in genere conservetur suo. Ad hanc rem ajunt artes quoque requisitas, quæ naturam adjuvant: in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit: quod desit, acquirat: iidemque dividerunt naturam hominis in animum & corpus. Cumque eorum utrumque per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant, & cum ani-

¹⁰ Quod virtute fruatur] *ἐπίτην* pro *φρούτην*, persequitur, absolvitur. *Δείξις*. *Ursinus*. Hoc est, *π*

mum quadam infinita laude anteponebant corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. Sed cum sapientiam totius hominis custodem & procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes & adiutrix, hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo & corpore: in utroque juvaret eum, atque contineret. Atque ita re primo simpliciter collocata; reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: in primisque reperiebant, in his inesse justitiæ femina: primique ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ii, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur, & id, quod temporum ordine antiquius est, ut conjugia virorum & uxorum, natura conjuncta esse dicerent: qua ex stirpe orirentur amicitia cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum & originem & progressionem persecuti sunt. Ex quo magnitudo quoque animi existebat, qua facile posset repugnari obfistiquæ fortunæ, quod maximæ res essent in potestate sapientis. Varietates autem injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat.

Principis autem a natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ, differendique cupiditas consequeretur: quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecundiæ particeps, appetensque conjunctionem hominum ac societatum, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret aut diceret, ne quid ab eo fieret, nisi honeste & decore: his initiis, ut ante dixi, tanquam feminibus, a natura datis, temperantia, modestia, justitia, & omnis honestas perfecte absoluta est.

VIII. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. Qua exposita scire cupio, quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciverit: quidnam horum ab eo non sit probatum. Quodne omnem naturam conservatricem sui dixerint? an quod omne animal ipsum sibi

fibi commendatum, ut se & saluum in suo genere incolumemque vellet? an, cum omnium artium is finis esset, quid natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, cum animo constaremus & corpore, & hæc ipsa, & eorum virtutes per se esse sumendas? an vero displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur Stoici, hæc omnia dicta esse præclare. Neque enim eam causam Zenoni desciscendi fuisse. Alia quædam dicent.

Credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille veri investigandi cupidus nullo modo ferre potuerit. Quid enim peruersus, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valetudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum reliquorumque sensuum ponere in bonis, potius quam dicere, nihil omnino inter eas res iisque contrarias interesse? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itemque illa, quæ in corpore excellere, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda: & sumenda potius, quam expetenda. Eademque de omni vita, quæ in una virtute consisteret: illam vitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam. Cumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, cum sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant.

IX. O magnam vim ingenii, causamque iustam, cur nova existeret disciplina! Perge porro. Sequentur enim, quæ tu scientissime complexus es, omnem insipientiam & iniustitiam, alia vitia similia esse, omniaque peccata esse paria, eosque, qui natura doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum vitam & improbilissimorum quidquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius quam

quam quis improbilissimus nec beatius vixerit. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris & emendatio: quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ, graviter & sapienter agendæ, profiteretur, nomina rerum commutantem: cumque idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem?

Patronusne causæ, in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? In concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? An senatus, cum triumphum Africano decerneret, QUOD EJUS VIRTUTE, AUT FELICITATE, posset dicere, si neque virtus in nullo, nisi in sapiente, nec felicitas vere dici potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur; in libello, suo præsertim cum, quod illi verbis suis significant, in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eadem res maneant alio modo.

Quid enim interest, divitias, opes, valetudinem, bona dicas, anne præposita, cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat quam tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus & gravis, dignus illa familiaritate Scipionis & Lælii, Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet: quod esse caput debebat, si probari posset, nunquam posuit, non esse malum dolorem: sed quid esset & quale, quantumque in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi: cujus quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse immanitas ista verborum.

X. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te dicta sunt, pressius agamus, eaque, quæ modo dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, differamus.

Mihi verò, inquit, placet agi subtilius, & ut ipse dixisti, pressius. Quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora desidero.

A mene tu, inquam? sed tamen enitar, & si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmetipsos commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc habere appetitionem, ut conservemus nosmetipsos. Hoc convenit: Sequitur illud, ut animadvertamus, qui simus ipsi, ut nos, quales oportet esse, servemus. Sumus igitur homines: ex animo constamus & corpore, quæ sunt cuiusdam modi: nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni atque ultimi. Quem, si prima vera sint, ita constitui necesse est, earum rerum, quæ sunt secundum naturam, quam plurima & quam maxima adipisci. Hunc igitur finem illi tenuerunt: quodque ego plurimis verbis, illi brevius, secundum naturam vivere. Hoc his bonorum videtur extremum.

XI. Age nunc isti doceant, vel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis, ut honeste vivere (id est enim vel ex virtute, vel naturæ congruenter vivere) summum bonum sit, & quonam modo aut quo loco corpus subito deserueritis, omniaque ea, quæ cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate: ipsum denique officium. Quæro igitur, quo modo hæc tantæ commendationes, a natura profectæ, subito a sapientia relictæ sint.

Quod si non hominis summum bonum quæreremus, sed cuiusdam animantis: is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid ejusmodi, quo verum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic vester finis. Desideraret enim valetudinem, vacuitatem doloris: appeteret etiam conservationem sui, earumque rerum custodiam: finemque sibi constitueret, secundum naturam vivere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, vel omnia, vel plurima & maxima. Cuiuscumque enim modi animal constitueris, necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse

in animo quædam familia eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chryppus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. Cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non ut excellere animo, sed uti nihil esse, præter animum, videretur.

XII. Uno autem modo in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret: id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam: ut valetudo est. Sed id ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia valde parva sint; nos quoque concedimus. Quod dicit Epicurus de voluptate: quæ minimæ sint voluptates, eas obscurari sæpe & obrui. Sed non sunt in eo genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter earum exiguitatem, obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint: ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium adscicere Cræsi pecuniæ.

Quibus autem in rebus obscuratio tanta non fit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. Ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, si æque vita jucunda mensura addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similia. Habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici joculari videantur interdum, cum ita dicant, si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam vitam potius, quo hæc adjecta sint¹¹,

F f 2 nec

¹¹ Quæ hæc adjecta sint? Coniebat Græcæ potest non improbare; cum testetur Velius Longus, lib. de Orthograph. scriptis veteres. Et videri quos.

nec beatioram tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione ejiciendum? Ampulla¹² enim sit, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret? At vero gravitate membrorum & cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam ineat gratiam: nec, si ille sapiens ad tortoris eculeum a tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret omnes rationes fortitudinis ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumque prælium. Deinde non quæremus, quid obscuretur aut intereat, quia sit admodum parvum: sed quid tale sit, ut expleat summam. Una voluptas e multis obscuratur in illa vita voluptaria: sed tamen ea quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate. Nummus in Cræsi divitiis obscuratur: pars est tamen divitiarum. Quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatæ vitæ.

XIII. Atqui, si, ut convenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis ea quæ secundum naturam sunt appetens, eorum omnium est aliqua summa facienda. Quo constituto, tum licebit otiose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate vivendum, de istis ipsis obscuracionibus, quæ propter exiguitatem vix aut ne vix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui. Quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum, quæ

quæ, quod nunc scribimus cui. Illud quod placuisse Lucretio, Catullo, Cicero, Virgilio, probant grammatici. Credita facile est, excidisse inter librorum manus extremam litteram, & ubi erat quod remansisse quo. Etenim observat Jac. Perizonius, in Sænti. minerv. III. 14. quo veterem esse dativum pronominis qui omnium generum, a plerisque habitum loco adverbii, atque græ-
vi apice notatum. Anonymus. [12 Ampulla] Vasculum vinarium e corio. Gestabatur a Cynico, mendicisque. Plautus, in Persa, Ad. I. Sc. III.
Cynicum esse egentem oportet parastum probe,
Ampullam, strigilem, scaphium, focos, pallium, mansupura habeat, &c. Men-
relins.

quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? Quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? nulla profecto, quin suam vim retineat a primo ad extremum.

Quo modo igitur evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium naturarum illud optimum, de quo quæritur? Tum enim esset simile, si in cæteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim visum esset ultimum Stoicorum.

Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? Quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum: esseque in se conservando occupatum? Quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in ejus unius occupatum esse custodia, reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id conservent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum præterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum & maximarum appetitione concluditur? Ut Phidias potest a primo instituire signum, idque perficere: potest ab alio inchoatum accipere & absolvere. Huic est sapientia similis. Non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum; hanc inuens, debet institutum illud, quasi signum, absolvere. Qualem igitur natura hominem inchoavit? & quod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod ab ea absolvi & perfici debeat? Si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenii quandam, id est, rationem: necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere. Rationis enim perfectio est virtus. Si nihil, nisi corpus, summa erunt illa, valetudo, vacuitas doloris, pulchritudo, & cætera. Nunc de hominis summo bono quæritur.

XIV. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quærere quid sit

fit effectum? Cum enim constet inter omnes, omne officium minusque sapientiæ in hominis cultu esse occupatum: alii (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) eas sententias asserunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alii contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita, præter animum, nihil curant: cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis: ut ne is quidem virtute una contentus sit, sed appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si lævam partem negligerent, dexteram tuerentur: aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. Eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at vero illa perfecta atque plena, eorum, qui cum de hominis summo bono quærent, nullam in eo neque animi neque corporis partem vacuum tutela reliquerunt.

Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine & maxime excellentem tenet, & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos & perfectos putamus, a ciam animorum nostrorum virtutis splendore perstringitis. In omni enim animante est summum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus: quibus tamen & dolore vacare opus est, & valere. Sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est, in virtute laudatur. Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit naturæ, quæque progressio. Non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat.

Itaque sensibus rationem adjunxit; & ratione effecta, * sensus non reliquit. Ut si cultura vitium, cujus hoc munus est,

* Lamb. sensus non reliquit: quod se in vitium, cujus hoc munus est, ut vitis cum intelligens. Licet enim, ut vos quoque soletis, partibus suis omnibus quam optime se habeat fingere aliquid docendi causa. Ut si cultura, si igitur illa cultura vitium in vite ipsa, etc.

ut efficiat, ut vitis cum partibus suis omnibus quam optime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa) si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa cætera, credo, velit, quæ ad colendam vim attinebunt, sicut antea: se autem omnibus vitis partibus præferat, statuatque nihil esse melius in vite quam se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima natura hujus tutelæ subjiciantur.

Itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita vitam omnem debet gubernare: ut mirari satis eorum instantiam non possimus. Naturalem enim appetitionem, quam vocant *oppuh*, itemque officium, ipsam etiam virtutem, tuentem esse volunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt. Cum autem ad summum bonum volunt pervenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus, potius quam uno fine omnia concludant.

XV. ¹³ At enim jam dicitis virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum pertinent. Quod totum contra est. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad summam. Nam si omnino ea negligimus, in Aristonea vitia & peccata incidemus, obliviscemurque quæ virtuti ipsi principia dederimus. Sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis e-runt instituta capienda. Facit enim ille duo se juncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, conjungi debuerunt. Nunc ista separantur, ut disjuncta sint. Quo nihil potest esse per-versius.

Itaque contra est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summam

¹³ At enim jam dicitis] Manutius, At enim vis depravati. Sed codex Memmianus tollit veram dicitis &c. quam scripturam non invennem dubitationem, in quo scriptum est: At enim natura dicitis &c. Lambinus.